

дамуының ортақтығы, яғни төменнен жоғарыға қарай өсу ерекшелігі.

Н. Махфуздың стилі қарапайым ойды көркем етіп жеткізуімен, сондай-ақ күрделі ойды оқырмандарға оңтайлы әрі оңай етіп жеткізу ерекшелігімен дараланып тұрады. Оның шығармалары рухы жағынан барынша шыншыл болып келеді /10, 225-226/. Ал кей кездерде оның туындыларында кездесетін метафоралардың тұңғығына енгенде, кейде тіпті ол шындықтан алшақтап асыра сілтейтін де тәрізді. Қарымды қаламгер, үлкен жүректі азамат болып еліне танылған Махфуздың әдеби мұрасы - өте бай.

1. Кирпиченко В.Н. «Нагиб Махфуз - эмир арабского романа». - М., Наука, 1992.
2. Россия - Восток - Запад. - М., 1999. - С. 265-278

3. Philology.ru
4. Википедия, свободная энциклопедия
5. www.google.ru
6. Египетский роман конца XX века// Журнал «Восток», 2002, № 3, с. 104-117.
7. نجيب محفوظ "اولاد حارتنا", دار مصر للطباعة
8. سعيد جودة السحار "اعلام الفكر العربي"
9. د. عبد القادر القط "في الأدب العربي الحديث"
10. الدكتور محمد حسن عبد الله "الإسلامية و الروحية في أدب نجيب محفوظ"

В статье рассматривается творческий путь Нагиба Махфуза-романиста, его место и заслуга в развитии данного жанра в арабской литературе.

In this article considered creative way of novelist - Nagib Mahfuz, his place and services in development on this genre in arabian literature.

М. Ж. Кулбаева

ҚЫТАЙ МАҚАЛ – МӘТЕЛДЕРІНІҢ МАҒЫНАЛЫҚ ЖӘНЕ ГРАММАТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Тіл - ғасырлар жемісі, халық мұрасы, ұлттық қазына. Халық өміріндегі тарихи белбелестер, ұлы өзгерістер, оның сыры ұрпақтан-ұрпаққа тіл арқылы жетеді. Ұлт мәдениетінің негізгі көрсеткіші - көркем әдебиеттің де шыннайы болмысы, шеберлігі оның тілі арқылы көрінеді. Ал осы тілдің бейнелілігін, байлығын арттыра түсетін сөздік қордың ауқымды бөлігі – мақал-мәтелдер болғандықтан, бүгінгі таңда әдеби тілдің мақал-мәтелдік қорын зерттеудің теориялық және практикалық жағынан да өз негізі бар.

Қытай мақал-мәтелдері басқа да тілдегі мақал-мәтелдер секілді халық даналығының бейнесі болып табылады және халықтың өмірлік тәжірибиесін білдіреді. Мақал-мәтелдер қысқа формада алуан түрлі құбылыстардың, олардың ерекшеліктерінің мәні мен тереңдігін көрсетеді. Мақал-мәтелдерде оларды жасап шығарған халықтың өмірі жан-жақты бейнеленеді деп айтуға толығымен болады. Мақал-мәтелдер тарихи оқиғаларға, ежелгі тұрмысқа, қоғамдық және отбасы тұрмысының салтына, наным-сенімдерге, адамгершілікке, адамдардың қарым-қатынасына және адамның табиғатпен қарым-қатынасына, өндірістік қызметке және т.б. қатысты ақпаратты сақтаушы болып табылады. Мысалы: 大意失荆州 - dayi shi Jinzhou - «Қарапайым немқұрайлықтың нәтижесінде, маңызды шығынға ұшару» (сөзбе-сөз аударған кезде «немқұрайлық арқасында Цзинчжоуды жоғалту») мақалынан соғыс кезінде генералдардың

қаланы жауға беріп алғаны туралы айтылады, яғни осы тарихи оқиға мақалға негіз болып отыр.

Келесі мақалдан қарапайым халықтың ренішін байқауға болады. Шенеунік, бай-манаптардың қолы ұзын, олар үшін заңның күші жоқ.

只许州官放火，下许百姓点灯 - zhi xu zhou guan fang huo, bu xu bai dian deng - (сөзбе-сөз аударғанда «шенеунікке өрт салуға да болады, қарапайым халыққа шам жағуға да болмайды»).

Ал 远亲不如近邻 - yuan qin bu ru jin lin - «Жақын көршің алыстағы туысыңнан артық» мақалынан, әдетте жиі кездесетін туысқандардың арасындағы салқындық құбылысын көреміз. Жалпы бұл мақалды әлем халықтарының барлығында кездестіруге болады.

Қытай мақал-мәтелдерінің қатарында өз бойына жердің рухы мен қарапайым халықтың тұрмыс-салтын сіңірген «шаруашылық» мақал-мәтелдері ерекше орын алады.

Мысалы: 农时百行本 - nong shi bai hang ben - «Шаруаның еңбегі - барлығының негізі» (сөзбе-сөз «шаруаның еңбегі – жүз мың жылдықтың негізі»), Қытайда негізінен ауыл шаруашылығы дамыған, бұл мақалдың мәнін шаруашылық тұрақты дамыса, мемлекет те тұрақты дамиды деп түсінуге болады.

Ал 人布欺地皮，地不欺肚皮 - ren bu qi dipi, dibu qi dipi - «Адам жерді ренжітпесе, жер адамды ренжітпейді». Бұл мақал да шаруашылыққа байланысты. Адам жерді баптаса, суарып, арам шөбін жұлса, жер де өз есесіне адамға жемісін беріп, жауабын қайтарады.

Мына мақалда 白米细面，土中提炼 - baimi ximian, tu zhong tilian - «Күріштің ақтығы мен кеспенің жіңіш-

келігі - жерден», яғни күріш пен кеспе қытайлық-тардың негізгі тағамы, бұл мақалдың басты мақсаты берілген тағамдар оңайлықпен табылмайтынын айтуында.

Қоғам мен табиғат дамуының шынайы заңдылықтарының көркем бейнесі бола тұра, мақал-мәтелдерде жағымсыз мағына болып, олар «зиянды идеологияны тасуы» да мүмкін /1, 27/. Мұндай мақал-мәтелдер әлемге, адамдар арасындағы қатынастарға, әйелдің қоғамдағы және отбасындағы орнына және т.б. қатысты ескірген, көне көзқарастарды белгілейді.

Мысалы: 女子无才便是德 - nuzi wu cai bian shi de - «Сауатсыздық - әйел ізгілігі». Бұл мақалда әйелдің қоғамдағы орны феодалдық, ескі көзқарас тұрғысынан қарастырылып тұрса, 各人自扫门前雪, 莫管他人瓦上霜 - geren zi sao men qian xue, moguan taren washang shuang - «Қазаны бөлектің, қайғысы бөлек» (сөзбе-сөз аударғанда «көршісінің шатырындағы қырау үшін қам жемей, әркім өз есігінің ауласындағы қарды тазалайды») делініп, жағымсыз мән сезілетіні анық. Әр адам өз қара басының қамын жеуді ойлауды алға тартып тұр.

Мақал-мәтелдер кең көлемдегі құбылыстарға ғана қатысты болып қоймайды. Оның маңызды қасиеті «көпмағыналылығы, типтік жалпылауы, көптеген құбылыстарды бейнелі түрде түсіндіруі» болып табылады /2, 14/.

Мақал-мәтелдерден алдыңғы ұрпақтың тәжірибиесіне сілтеме сезінеді. Сондай-ақ мақал-мәтелдің ерекшелігі алдыңғылардың тәжірибиесін қолдануға ғана емес, тіпті оладың ұжымдық тәжірибиесіне сілтемесінде емес, ал осы сілтеменің саналы болуында /3, 39/.

Мақал-мәтелдер оны жасап шығарған халықтың өмірінде маңызды рөл ойнайды. Олар қоғамдық, өндірістік, тұрмыстық және т.б. әрекеттердің басқарушы қағидалары болып қызмет етеді. Мақал-мәтелдер өнеге және ұлағат, кеңес беру және сақтандыру үшін, өзінің және өзгенің іс-әрекетін мадақтау, сынау үшін, бетін ашу және айыптау, түсіндіру және анықтау үшін қолданылады. Мақал-мәтелдердің маңыздылығы олардың өздері туралы мақал-мәтелдерде көрініс табады.

十句言语十句真 - shi ju yan yu shi ju zhen - «Он мақал - он ақиқат». 牡丹失败画之王, 谚语是智慧地闪光 - mudan shi bai hua zhi wang, yan yu shi zhihui de shang guang - «Пион - гүлдер патшасы, мақал - даналықтың жарқылы».

宝刀不磨不利, 说话没有谚语无力 - bao dao bu mo bu li, shuo hua mei you wu li - «Егер пышақты

қайрамаса, ол өткір болмайды, егер тілде мақалдар болмаса, оның күші де жоқ».

学了谚语不使用, 等于种地不播种 - xue le yan yu bus hi yang, deng yu zhongtian bu bozhong - «Мақалды жаттап және оларды қолданбау - жерді жыртып, оған дән салмаумен тең».

空话随风四处飘, 谚语如心记得牢 - konghua suifeng sichu piao, yan yu ruxin jidelaolao - «Бос сөздер желмен төрт жаққа ұшады, мақалдар жүрекке еніп, есте бекіп қалады».

Міне, жоғарыда берілген мақалдарды жалпы түйіндесек, мақалдар тілде маңызды орын алатынын, мақалсыз сөздің әлсіз екенін көреміз.

Қытай мақал-мәтелдерінің құрылымдық грамматикалық ерекшеліктеріне келер болсақ, алуан түрлі құбылыстарды жалпылай және типтей отырып, мақал-мәтелдер жалпы аяқталған, грамматикасы бойынша реттелген пайымдауды білдіреді

Мақал-мәтел лексикалық мағынаны тасымалдаушы болып табылады, оның мағынасы тек қана сөйлем арқылы (жай немесе күрделі) беріледі, ол тілде толық сөйлем ретінде қызмет етеді.

Бұл белгілер қытай мақал-мәтелдерін чэньюйден ажыратады. Чэньюйлер, көбінесе, пайымдауларды емес, түсініктерді білдіріп, тілде сөйлем мүшесінің қызметін атқарады.

Көптеген мақал-мәтелдер синтаксистік құрылымының типі бойынша, жалпылыма, жеке сөйлемдер болып табылады. Берілген грамматикалық ерекшелік мақал-мәтелдердегі пайымдаулардың жалпылама мәнімен, іс-әрекеттің уақыттан тыс болуымен түсіндіріледі.

Мысалы: 活到老, 学到老 - huo dao lao, xue dao lao - «Білімді бесіктен тесікке дейін ізден; өмірдің өзі - ұлы ұстаз» (сөзбе-сөз аударғанда «Қартайғанша өмір сүр, қартайғанша білім ал»).

没有不透风的墙 - mei you bu tou fengde qiang - Қазак тілінде «Шындық - қамал бұзады; жыртық үйді жел табар, өтірік сөзді шын табар; өтіріктің құйрығы бір-ақ тұтам; Таң атпайын десе де күн қоймайды, өтірік қуалап шын қоймайды» келсе (сөзбе-сөз аудармасы «жел тесіп өтпейтін қабырға жоқ»).

Мақал-мәтелдер баяндауыштары әртүрлі типті жай немесе күрделі сөйлемнен тұруы мүмкін. Сондай-ақ құрмалас сөйлем, бағыныңқы құрмалас сөйлемнен, жалғаулықсыз байланыс жалғаулықыдан басым болып, көмекші сөздер жиі түсіп қалады. Мысалы: 挂羊头, 买狗肉 - gua yan yu tou, mai gou rou - «Ақты қара деу» (сөзбе-сөз аудармасы «қойдың басын іліп қойып, иттің етін сату»).

真金不怕火炼 - zhen jin bu pa huolian - қазақта «Шындықтан зор палуан жоқ; ол жауды да жығады, қамалды да бұзады» десе, қытай тілінде «шын алтын оттан қорықпайды».

一日之计在于辰 - yi ri zhi ji zaiyu chen - «Батар күннің атар таңы бар», «Кештен таң жақсы; таң бүкіл күнді анықтайды».

千朵桃花一树儿生 - qian duo taohua yi shu er sheng - «Атадан бала туар, атасының жолын қуар; ағайын -

алтау, ана - біреу» (сөзбе-сөз аударғанда «шабдалының мың гүлі бір ағаштан жаралған»).

山上五老虎, 猴子称大王 - shan shang wu laohu, houzi cheng daiwang - «Балық жоқта, шаянның өзі балық» (сөзбе-сөз «Тауда жолбарыс жоқ кезде, маймыл - аңдар патшасы»).

良好的开端, 成功的一样 - liang haode kaiduan, chengongde yiyang - «Жаксы бастама - жетістіктің жартысы».

十鸟在树, 不如一鸟在手 - shi niao zai shu, bu ru yi niao zai shou «жоктан бар жаксы», (сөзбе - сөз аударғанда « ағаштағы он құстан, қолдағы бір құс артық»).

Көбіне мақалдар үтір арқылы бөлінген екі синтагмадан тұрады. Бұл синтагмалар мөлшерлік, лексика-семантикалық және грамматикалық параллельге негізделген екі бірдей бөліктен тұра алады. В.И. Горелов мұндай мақал-мәтелдерді ерекше топ - «құрылымы параллельді Яньюй» деп ажыратады /4, 34/.

满瓶不响, 半瓶叮当 - man ping bu xiang, ban ping ding dong - (сөзбе-сөз аудармасы «толы бөтелке дыбыс шығармайды, ал жартылай толғаны бүлкілдейді»).

得什么病, 吃什么药 - de shenme bing, chi shenme yao - (сөзбе-сөз «немен ауырсаң, сондай дәрі іш»).

山高树高, 井深水凉 - shan gao shu gao, jing shen shui liang - «Биік таудың ағаштары да биік, терең құдықтың суы да салқын».

Параллельді емес конструкциялық мақал-мәтелдер әртүрлі құрылымдық модельдер арқылы беріле алады.

Мысалы: 经验用黄金买不到 - jingyan yong huangjin mai budao - «Тәжірибені ешқандай ақшаға сатып ала алмайсың».

百闻不如一见 - bai wen bu ru yi jian - «Жүз рет естігенше, бір рет көрген артық».

睡不着觉怪床歪 - shui bu zhao jiao guai chuang wai - «Жаман етікші біз таңдайды; Нашар бишіге етігі де кедергі» (сөзбе-сөз «Ұйықтай алмағанға төсегі қисық болып көрінеді»).

一言既出, 驷马难追 - yi yan ji chu, si ma nan zhui - «Отыз тістен шыққан сөз, отыз рулы елге тарайды; Айтылған сөз – атылған оқ» (сөзбе-сөз «Бір сөз ұшып шықса, оны төрттік атпен де қуып жете алмайсың»).

Мақал-мәтелдің грамматикалық құрылымы оның тілде қызмет етуінің ережесін анықтайды. Мақал-мәтел тілдік тізбекке дербес сөйлем ретінде қосылады. Көркем әдебиет туындыларында мақал-мәтелдер көбінесе, кейіпкерлердің төл сөзінде қолданылады және тілдің ағымында жиі ерекшеленеді. Мысалы: «哟! »那女人把眼一斜, «自己人, 何必那么大的气, 打狗还的看看主人, 好好歹歹他是我的丈夫, 不看僧面佛面。。。。」 - «Ого! - әйел көзін қылитты - өз адамымыз, неге соншалықты ренжисің? Итті ұрмастан бұрын, иесіне кара. Не болса да, күйеуім ғой. Егер

тақуаға жаксылық істемесең де, Буддаға жаксылық істе...».

打狗看主人 - da gou kai zhu ren - «Итті ұрмастан бұрын, иесіне кара».

不看僧面佛面 - bu kan seng mian fo mian - «Тақуаның бетіне қарамасаң да, Будданың бетіне кара».

Автор сөзінде мақал- мәтелдер, әдетте, ерекше кіріспе формулалар арқылы енгізіледі. Олар – 俗话说 – «халық нақыл сөзінде айтылуында», 俗话说得好 – «мақал-мәтелде жаксы айтылады», 老话说 – «ескі даналықтың айтуынша», 常言说 – «жиі айтылатындай» және т.б.

Мұндай қыстырма сөздер ары қарай тілде халық сөзі болатынын бірдіретін өзіндік белгі болып табылады. «Кіріспе формула арқылы автор берілген образды сөздің қайнар көзін көрсетіп, ол халық байқағыштығының беделіне сілтеп қана қоймайды, сонымен бірге, сөздің авторы халық екендігін айтып, оның стилі үшін жауапкершілік алмайтынын білдіргендей болады» /5, 93/.

俗话说: 在家千日好, 出门一时难。旅客上车之后, 会遇到 么样的困难? 如何使他们遇难不觉难, 象在家里一样呢? - Мақал-мәтелдің айтуынша: «Үйінде қабырға да көмектеседі» пойызға мінгенде, жолаушылар қандай қиындықтарға жолығулары мүмкін? Олар тіпті қиын жағдайдың өзінде қиындықтарды басынан кешірмей, өздерін үйіндегідей сезіндіруге бола ма?

在家千日好, 出门一时难 - zai jia qian ri hao bu chu men yi shi nan - «Туған жердей жер болмас, туған елдей ел болмас; Ел елдің бәрі жаксы, өз елің бәрінен жаксы; Туған жердің қадірін шетте жүргенде білесің; Өз елім - өлең төсегім» (ал сөзбе-сөз «үйде мыңдаған күндер де жағымды, сыртқа шықсаң бір сағаттың өзі қиын»).

俗话说:歪最的和尚念不了好经。经书面好, 让歪最和尚去念, 当然念不出女经。 - Мақал-мәтелдің айтуынша: Аузы қисық тақуа киелі кітапты жаксы оқи алмайды. Егер аузы қисық тақуаға тіпті ең жаксы киелі кітапты берсе де, бұдан жөнді ешнәрсе шықпайды.

歪最的和尚念不了好经 - wai zui de he shang nian bu liao hao jing - «Ақымақты үйрету - өлгенді тірілту; Ақымаққа айтқан сөз - ағып жатқан сумен тең» (ал сөзбе-сөз «аузы қисық тақуа, киелі кітапты жаксы оқи алмайды»).

朱老忠看他热情招待, 心想: 常言道, 投亲不如访友。 - Құшак жая қарсы алуды көрген Чжу Лаочжун ішінен ойлады: «Жиі айтылатындай, туысыңнан гөрі, досыңа барған жаксы».

投亲不如访友 - touqin bu ru fangyou - «Туысыңнан пана іздегенше, досыңа барған артық».

Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе, қытай мақалдарында өзіндік ұлттық мәдениетке тән ерекшеліктер болады. Қытай ауылшаруашылығына негізделген мемлекет болғандықтан, мақалдардың көбі жер, шаруаның еңбегі, қарапайым халықтың өмірі туралы болып келеді. Сонымен бірге билеуші топтардың озбырлығы, қытай мен-

талитегіне тән баланың ата-анасын құрметтеуі, үлкендерді сыйлау, қытайлық буддизм, белгілі тарихи оқиғалар секілді тақырыптарды кездестіруге болады. Қытай мақалдарындағы ерекшеліктер қытай мәдениетіне, тұрмысына тән заттар, құбылыстар арқылы белгіленеді. Қытай тілін оқу барысында осындай ерекшеліктерді танып-білу өте маңызды.

1. Корнилов О.А. Жемчужины китайской фразеологии. - М.: ЧеРо, 2005.
2. 60 рассказов о китайских поговорках/сост. Шэнь Цзюнь, Ма Ханьминь/. - М. АСТ: Восток-Запад, 2008.
3. Войцехович И.В. Практическая фразеология современного китайского языка. - М. АСТ: Восток-Запад, 2007.

4. Лучшие китайские пословицы и поговорки. Словарь-справочник. - М. АСТ: Восток-Запад, 2007.

5. Решетнева У.Н. Конфуцианские культы в китайских пословицах и поговорках// Омск. науч. вестн. - Омск, 2006. - Вып. 3

В статье говорится о смысловых и грамматических особенностях китайских пословиц и поговорок. Так же обозначается роль и место пословиц и поговорок в повседневной жизни китайцев, различаются основные тематики пословиц.

In article it is spoken about semantic and grammatical features of the Chinese proverbs and sayings. As the role and a place of proverbs and sayings in a daily life of Chinese is designated, the basic subjects of proverbs differ.

А.Н. Курванбакиева

ОСНОВЫ ИДЕОГРАФИЧЕСКОГО ОПИСАНИЯ СОМАТИЧЕСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ УЙГУРСКОГО ЯЗЫКА (на материале романа З.Сәмәди «Истәк вә қисмәт»)

Любая знаковая система характеризуется такими фундаментальными понятиями, как компетенция, то есть знание системы, и употребление, то есть использование единиц этой системы в деятельности. «Восхождение от индивидуальных употреблений лингвокультурем к лингвокультурологической компетенции как социально значимой системе даёт возможность глубже понять природу культурного смысла, закрепляемого за определённым языковым знаком» /1, 98/. В современной науке особую значимость имеет конструктивный метод, который предполагает возможность и необходимость построения, моделирования объектов. Опираясь на объективные факты лингвокультурологического характера, можно конструировать объект, моделируя его на основе отражённых в языке культурных ценностей.

Совокупность основных сем "уйгурская национальная личность", этих трёх смыслов, данных в единстве, составляет главное содержание имени поля. Конструирование модели положительного уйгурского национального типа вбирает в себя наиболее характерные черты нации в её лучшем (идеальном) проявлении как отражение текстов народного творчества (фольклора), литературы, публицистики, искусства и т.п. или как проявление выдающихся личностей. Роман «Истәк вә қисмәт» («Желание и судьба») является последним незаконченным романом известного уйгурского писателя XX века Зия Сәмәди (1914-2000 гг.). Данное произведение является автобиографическим, в нём повествуется о прожитой жизни автора с дет-

ских лет до совершеннолетия, когда Зия Сәмәди начал работать в редакции. Особенностью данного произведения является богатый язык изложения, употребление пословиц, поговорок, фразеологических единиц. Число последних достигает более двухсот, значительная часть которых связана с человеком, т.е. имеет антропоцентрический характер: «- Қулаққа хуш якидиған гәп экән. Аббасовчу вә өзәнчу, өзән?» (- Приятно слышать такое предложение. А как Аббасов и ты?), «Мошу қисқила, көз жумуп аққичиликла вақит ичидә, умумий вәзийәт вә муһим өзгиришләрни жиғин чақлап баянлап берип мени чәксиз хошал қилған еди...» (Короче говоря, в одно мгновение запротоколированные после совещания меня очень обрадовали...»). Анализ фразеологических единиц, эксплицированных из романа, показал, что данные идиомы с соматизмами (названия частей тела или животного) доминируют над остальными группами, т.е. являются наибольшим числом.

Материал исследования способствовал выявлению следующих соматизмов во фразеологических единицах, рассмотренных на материале романа:

Көз (глаза):

«Шу күни тойниң тамашиси қандақ өткәткәнлигини... қандақ өткәнлигиниму байқимдим. Қланқашқа көзүмдин задила нери кәтмиди.» (В тот день я не заметил, как прошла свадьба... Я постоянно думал о Куланкашке (о лошади)).

Баш (голова):

«Мән тетя Галяға бир ай ичидә бешимдин өткән қисмәтни йошурмай сөзләп бәрдим» (В течение месяца я рассказал тете Гале о тяжелых днях, пережитых мною).